

Masarykova Univerzita v Brně

Přírodovědecká fakulta

Ústav botaniky a zoologie

SINICE/CYANOBAKTÉRIE

&

RIASY

- ako ich (ne)poznáme

RNDr. Bohuslav Uher, PhD.

uherius@sci.muni.cz

ÚVOD alebo 7 otázok

- KTO? ČO?
- KDE A S KÝM/ČÍM?
- KEDY?
- AKO? AKÝM SPÔSOBOM?
- PREČO?
- NA ČO? KVÔLI ČOMU?
- MÁ TO VÔBEC VÝZNAM?

Jeden vedec povedal:

„Am Anfang war Dunkelheit und Nichts;
dann kamen die Blaualgen.“

„Na začiatku bola tma a ničota;
potom prišli sinice.“

[H. Ettl, 1978]

SINICE

Čo ste a odkiaľ a kam kráčate? alebo Quo vadis Cyanophyta?

- **Veľmi staré – 3.4 až 3.5 milárd rokov (raný život v Prekambriu, 7/8 histórie Zeme!!!)**
- **Biolitogénne mikroorganizmy (stromatolity alebo algolitické vápence)**
- **Tvorba a premena atmosféry a litosféry veľmi dlhé obdobie (asi 1 miliardu rokov)**
- **Vysoký energetický potenciál spolu s riasami v rôznych ekosystémoch (voda, kameň, vzduch, pôda, sneh, ľad...)**
- **40% (spolu s riasami) primárnej produkcie na Zemi**
- **99,99% (spolu s riasami) primárnej produkcie v oceánoch**
- **Aký máme my (ľudia) vzťah ku siniciam? – to radšej neskôr...**

Stromatolity

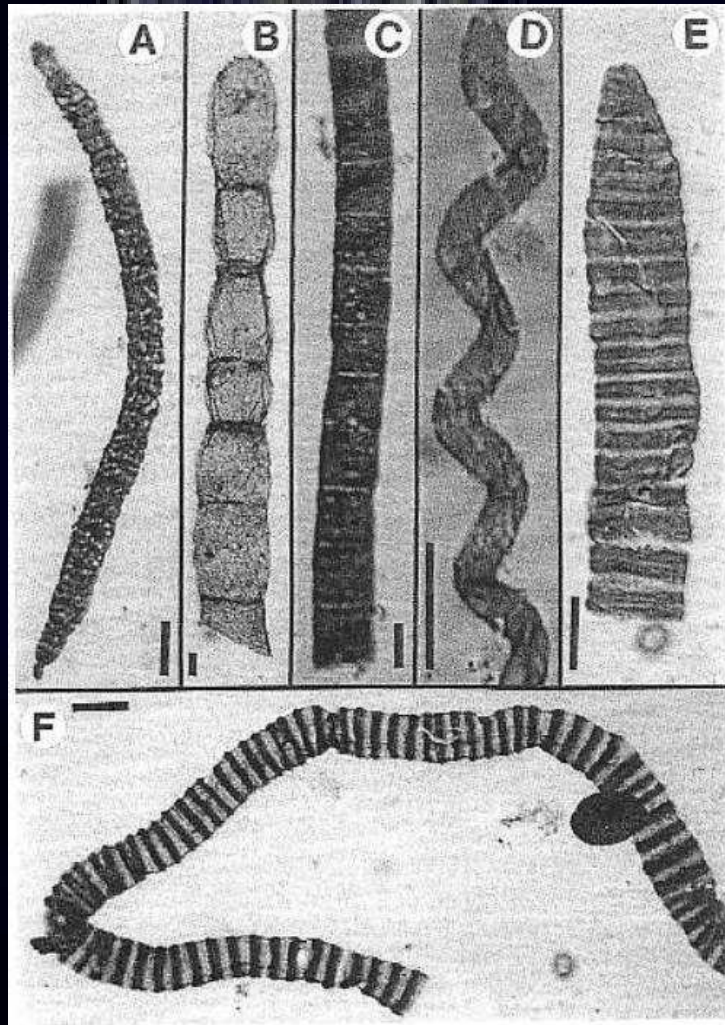
najstaršie žijúce fosílie Zeme

1. Pohľad na kolóniu stromatolitov neďaleko Shark bay, Western Central Australia
2. Aktívny povrch stromatolitu tvorený najmä sinicami

Najstaršie fosílie Zeme

– prekambrické sinice (3,5 mld rokov)

(A) *Primorivularia*;

(B) *Trachytrichoides*;

(C) *Partitiofilum*;

(D) *Heliconema*;

(E,F) *Calyptothrix*;

mierka = 10 μm

J. W. Schopf:

Cradle of Life (1999).

EŠTE TROCHU FAKTOV Z HISTÓRIE ŠTÚDIA SINÍC

- Prvá nepriama zmienka o siniciach už v renesančných básňach dokonca v staročeštine (Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, *1461- †1510)
- 1753 Carl Linné: *Species plantarum*
- Prvý vedecký záujem o sinice až v 19. storočí – Agardh 1814: *Species algarum*, Carmichael 1827, Nägeli 1849, Gomont 1892, Bornet et Flahault 1886-1888
- Rozmach vedeckých štúdií siníc v 20. storočí (Geitler 1925, Elenkin 1936, Desikachary 1959, Starmach 1966, Bourelly 1970, Kondrateva 1975, Stanier et al. 1978, Anagnostidis & Komárek 1985)
- Sinice mali zdĺhavú sériu mien: Cyanophyta (1849), Schizophyta (1907), Myxophyta (1914), Cyanobacteria (1978), Oxyphotobacteria (1988), Cyanoprokaryota (1998)...

Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic

(humanistický básník a prozaik pôvodom z hradu Hasištejn u Chomutova)

Prolog

...I prameni wznešený Anténorského Timáwa

Ty spolu, genž wynikáš neybližšij Rénu sinému

Oslawený zdrogi neynábožněgšjho ze králú

Karla hrobem. Gakové tady wjry wzhúru wypauštj!

Wiz gak rozmanitau kamenj tam objčeno barwau,

Kamkoliw odplývá! Takowýmito barwami ledwa

Duha se zaskwjwá. Blaho po wěky peyšti se, wřjdo

Poswátné, a budiž rodu lidskému zdrawonosné!

Starcowi silu wracug, stydliwé učarug tady panně...

Územie Slovenska z pohľadu štúdia siníc (ale aj rias) v čase

- **1865 Kalchbrenner Károly:** „A szepesi moszatok jegyzéke“
- **1925 Silvestr Prát:** „The culture of calcareous Cyanophyceae“
- **1934 F. Nováček:** „Epilithické sinice serpentínů mohelenských“

Ďalšie významné osobnosti, ktoré ovplyvnili výskum siníc a rias na území Slovenska:

- **Adolf Pascher (*1881-†1945) – Praha**
- **Bohuslav Fott (*1908-†1976) – Praha**
- **Jiří Růžička (*1909-†1993) – Praha**
- **Uherkovich Gábor (*1912-†2002) – Dobšiná, Budapešť**
- **Ladislav Hanuška (*1920-) – Bratislava, Praha**
- **Jiří Komárek (*1931-) – Praha, České Budějovice**
- **František Hindák (*1937-) – Bratislava**

JAZYKOVÉ OKIENKO

alebo etymológia slova „sinice“

- Sinice – jedinečný názov z poľštiny, prevzatý do češtiny (1934) a do slovenčiny (1940)
- Ostatné jazyky: blue-green algae (angl.), blau-algen (nem.), sinozelenyje vodorosly (rus.), kék mozsatok (mad'), algas verde-azules (špan.) = „modro-zelené resp. modré riasy“

SINICE

Prokaryotické rastliny alebo baktérie?

V prospech siníc:

- Fykobilizómy
- Tylakoidy
- Volutín
- Intróny v DNA a RNA
- RNA sekvencia
- Rastlinný typ fotosyntézy
- Heterocyty (N-asimilácia)
- Akinéty
- Hormogóniá
- Malý počet ribozómov
- Ekologická funkcia

V prospech cyanobaktérií:

- Prokaryoty
- Peptidoklykany
- Mureín
- Kys. diaminopimelová
- G- baktérie
- Typ bunkového delenia

Paradox v evolúcii?

„Staré a statické“ sinice vyvolali „veľký tresk“ v evolúcii života na Zemi

- Sinice sa morfologicky nezmenili za celé svoje obdobie existencie na Zemi (dôkaz → prekambriické fosílie), avšak geneticky áno!
- Sinice však spôsobili evolučnú revolúciu a to „len“ kvôli kyslíku ktorý bol „odpadom“ ich jedinečnej fotosyntézy (dôkaz → ozónová vrstva, ochrana pred UV-lúčmi)
- Sinice sú veľmi vhodnými partnermi pre rôzne organizmy (huby, živočíchy a rastliny), čo dokazuje samotná existencia chloroplastov (dôkaz → endosymbióza)

Prečo práve sinice?

Nie sú to bludy?...

- Možno aj sú, ale treba sa odpútať od antropocentrizmu
- Asi využili už v Prekambriu extrémne podmienky a boli schopné aj napriek nehostinnosti prežiť a rozmnožovať sa, i keď asexuálne!
- A následne ako vládli na Zemi 1 miliardu rokov, sami sa „odpísali“ tým že pripravili perfektne atmosféru na nástup „vlády“ eukaryotov, teda aj rias! ...
- Z toho vyplýva, že aj riasy sú vlastne tiež výsledkom koevolúcie a priamo súvisia so sinicami, keďže ich chromatofory/chloroplasty sú vlastne už „poriadne“ zmenené, pôvodné sinice!!!

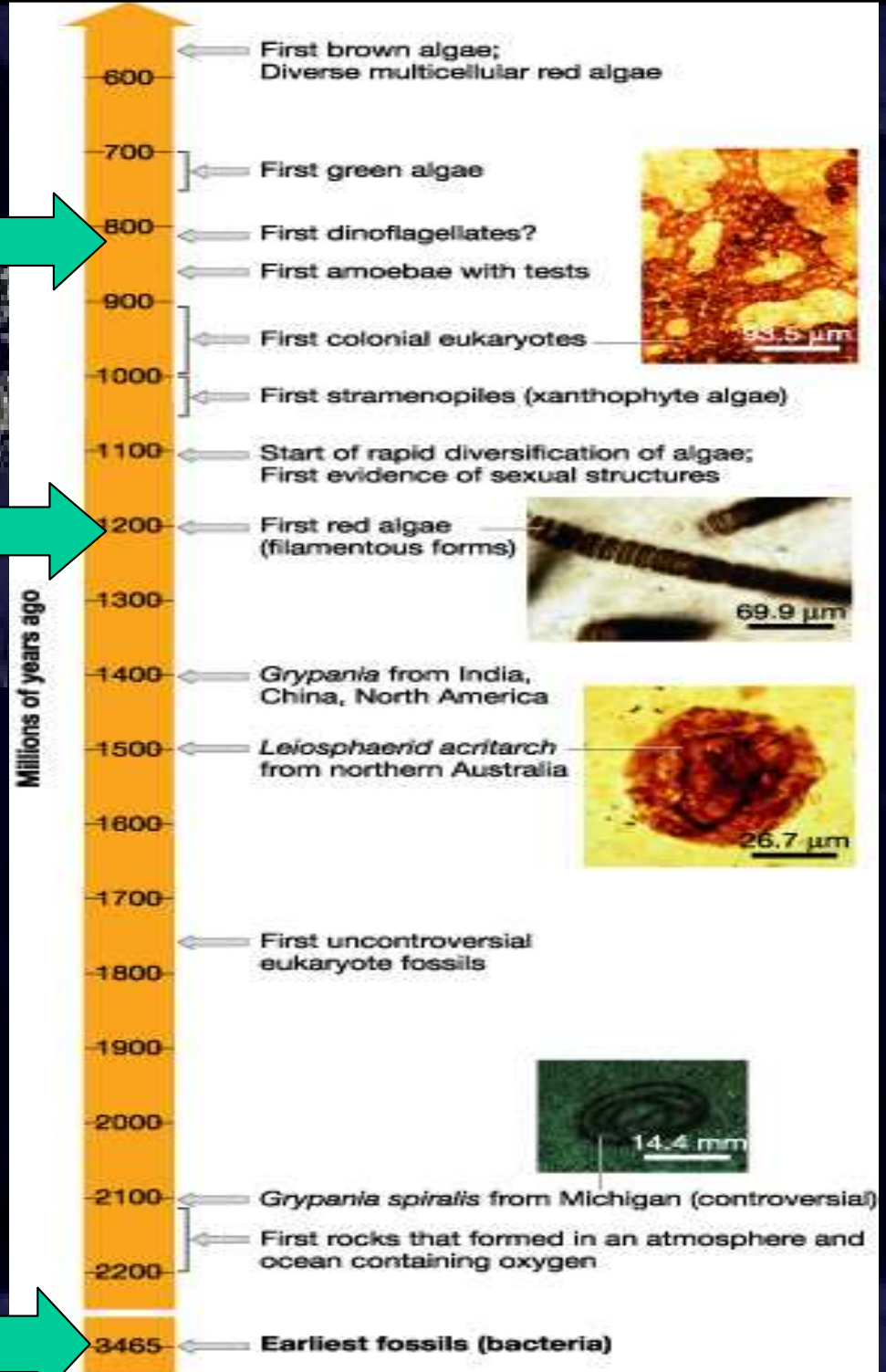
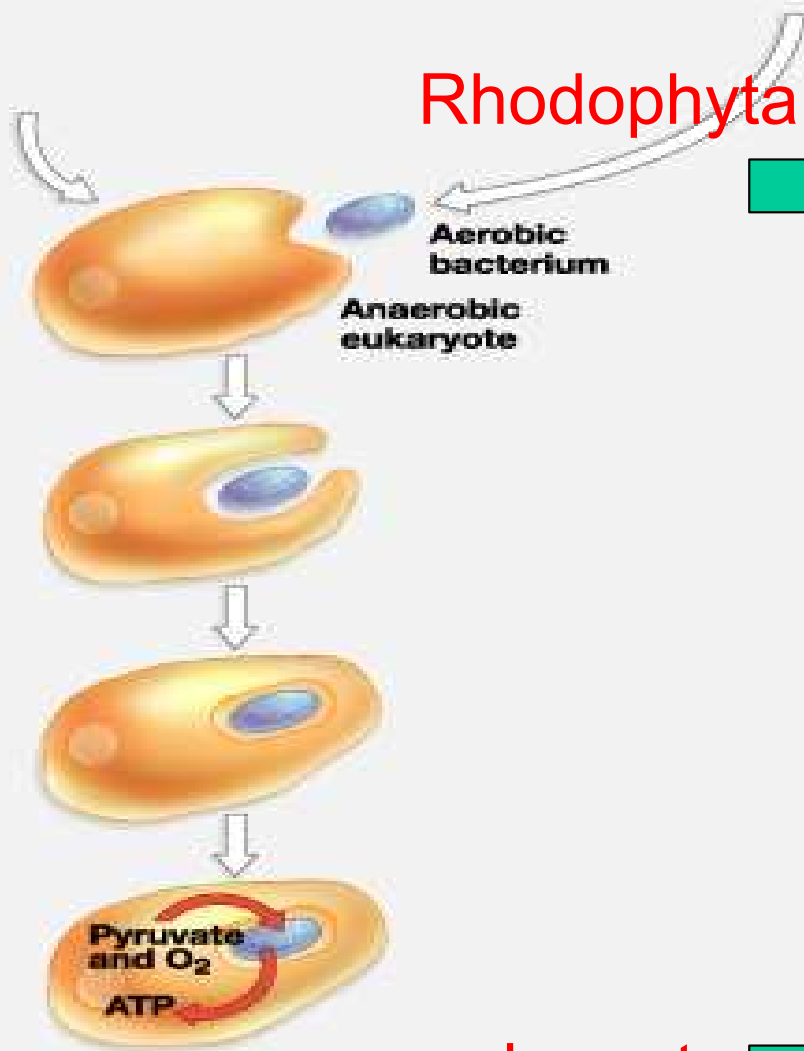
Od siníc ku riasam

Dinophyta

Rhodophyta

prokaryoty

THE ENDSYMBIOTIC THEORY

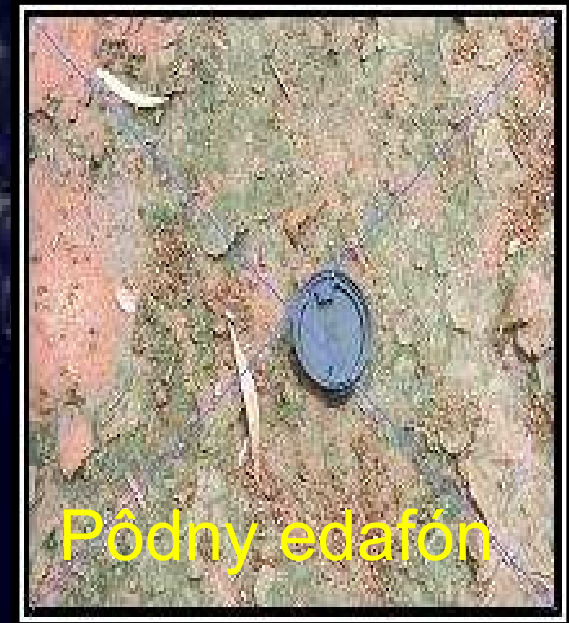

Sinice a riasy - nerozlučné kamarátky alebo prečo to tak je, že sú v jednom „koši“?

- Odnepamäti boli študované spolu, jedine poľština dokázala jazykovo odlíšiť sinice od rias (ostatné jazyky výrazne zaostávali, resp. museli počkať na vedecké objavy)
- Stredobodom záujmu fykológie/ algológie
- Spoločne vytvárajú spoločenstvá ako fytoplanktón, fytobentos, neuston, kryoseston, epilíton, perifyton...; teda sú si ekologicky blízke.

Sinice a riasy voľným okom

Fykologická antarktická výprava 2003

Antarktída

Velrybí stavec

Zelený sneh

Antarktická dutohlávka

Ako na ne?

Alebo čo si počat' so „slizom“ ?

- Nadšenie
- Zanietenie pre prácu v extrémnych podmienkach (nebezpečenstvo pošmyknutia)
- Trpezlivosť (najmä pri „love“ rias a následne pri pozorovaní)
- Zmysel pre humor, teda nedať sa len tak vysmiať vzorkou, ktorej vôbec ale vôbec nechápete
- Radosť z objavovania nových vecí pod mikroskopom
- Talent pre prácu jednak v teréne a v laboratóriu

Aký je metodický prístup pri skúmaní siníc a rias?

Lokalita: Dóm sv. Martina

Miesto odberu

Detail povrchu
substrátu

Kultúra

Petriho miska

Mikroskop

Náhľad do „riasarskeho“ laboratória

Flowbox

Kultivácia

Konzultácia

Izolácia

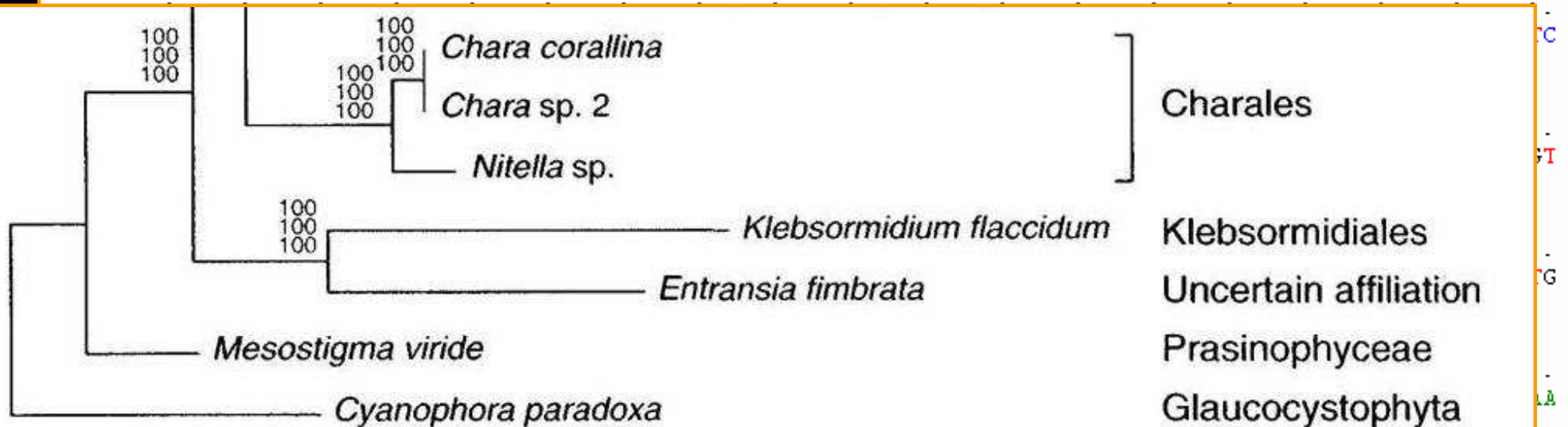

Experiment

Molekulárna taxonómia analýzy SSU a LSU rRNA

10 20 30 40 50 60 70 80 90
 1 CGCTTCGGGACGCAGCCCATCTTTTAAAGACGTTTCAGTCAAGAGAAGGGCCCTCTTTGCCGCGTCAGACC GCCCGACGGTAAAAATCTGRAGCAAC
 110 120 130 140 150 160 170 180 190
 101 AGCTGCTCTACAGCAAACGTC AACCTCAAAGAGGTGAGGGGAGGCTGCGGCTGGTATAAATCGGGTTGGACAGAAATCATAACTTGA TTCGAGGATGC
 210 220 230 240 250 260 270 280 290

610 620 630 640
 601 TGCCGGTCCTTAACTTGATTCCTTCTGCAGGTTTCCACA

Môže byť mikrosvet siníc a rias zaujímavý pre človeka?

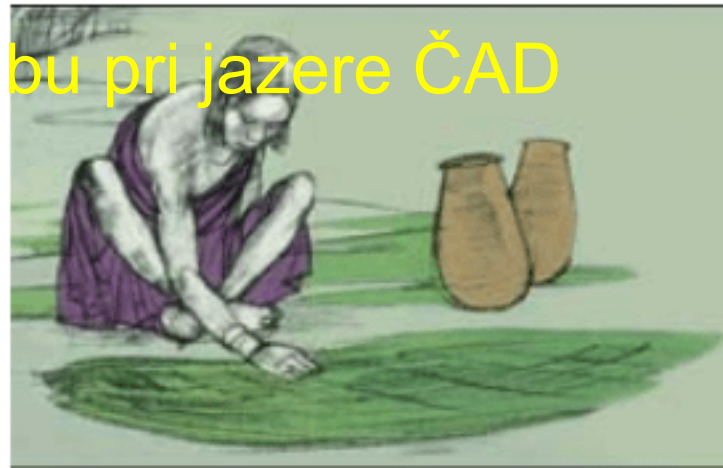
- Variabilita fenotypová i genotypová
- Diverzita druhov
- Adaptabilita na rôzne podmienky
- Všadeprítomnosť
- Dostupnosť
- Rôzne životné stratégie
- Biomedicínsky a farmaceutický výskum
- Vodohospodársky význam
- Testy toxicity
- Génová banka
- Modelové organizmy
- Bioremediácie, detoxikácia kontaminovanej pôdy, vody
- Záchrana ľudstva - výživa
- Extrémne biotopy – Antarktída, púšte, termálne pramene...
- Kozmický výskum

Ako človek využíval a využíva sinice a riasy?

Ženy z kmeňa Kanembu pri jazere ČAD

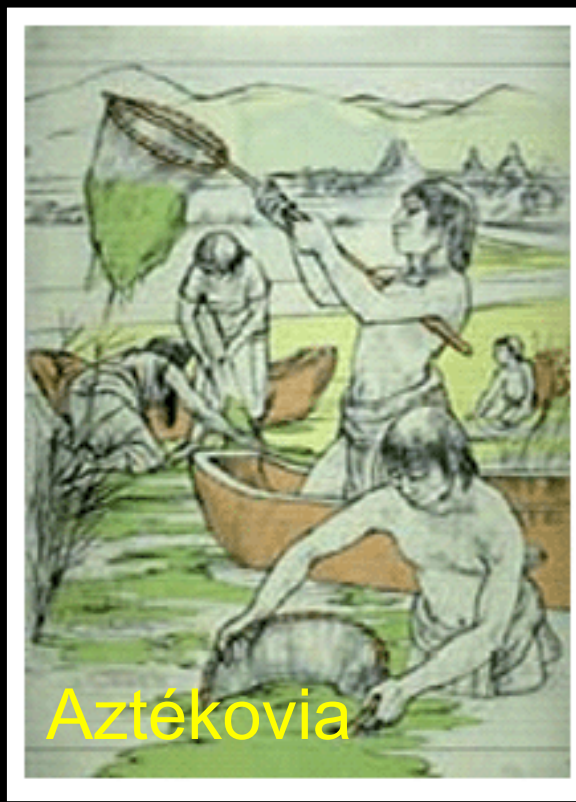
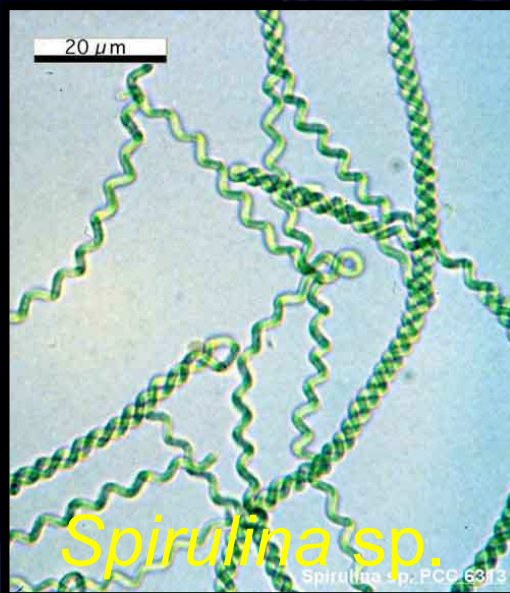

Afrika

Amerika

Pestovanie siníc
Zdroj obživy

Aztékovia

„Moderné“ využitie sinice *Spirulina* spp.

Plantáže

⇒ Karotenoidy

⇒ Fykoerytrín, fykocyanín

⇒ Proteíny, sacharidy

⇒ Inhibícia replikácie HIV-1 vírusu

⇒ Inhibícia Herpes simplex vírusu

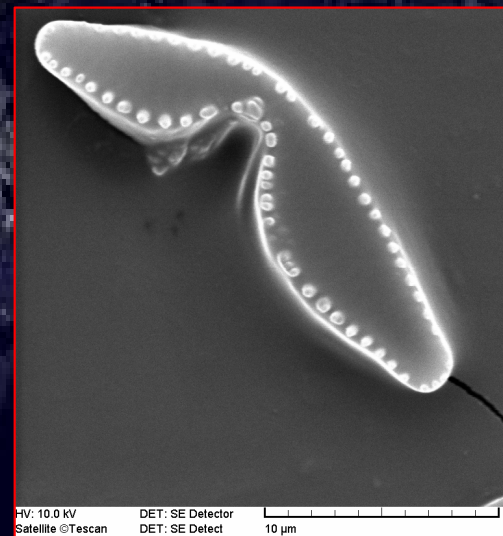
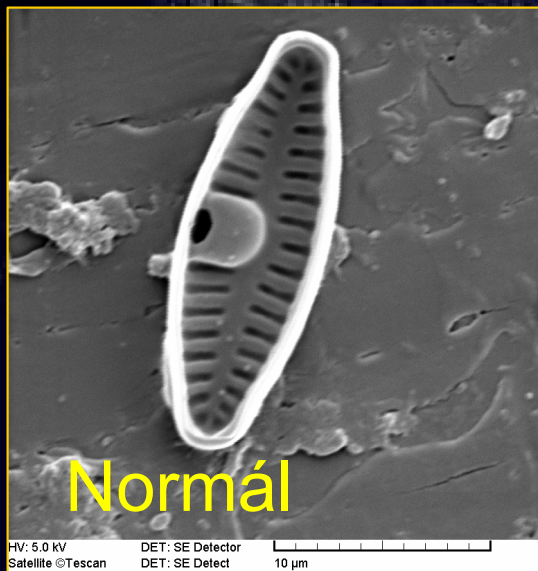
⇒ Chemoprevencia pred rakovinou

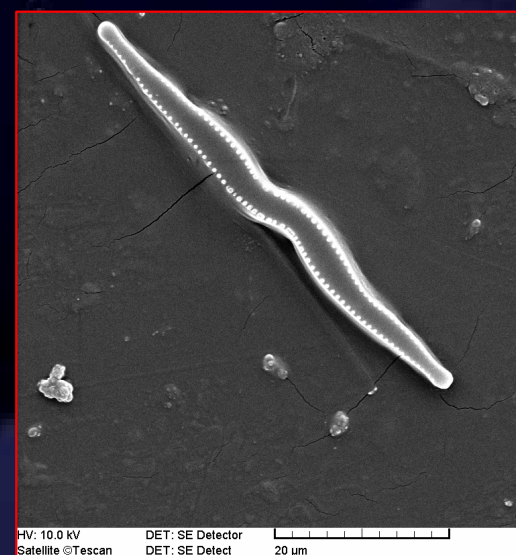
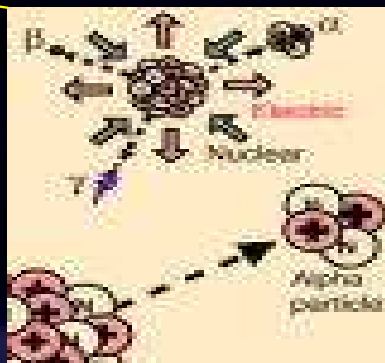
Tablety

Rozsievky – detektory radiácie a t'azkých kovov (Pb, Cd, Hg)!

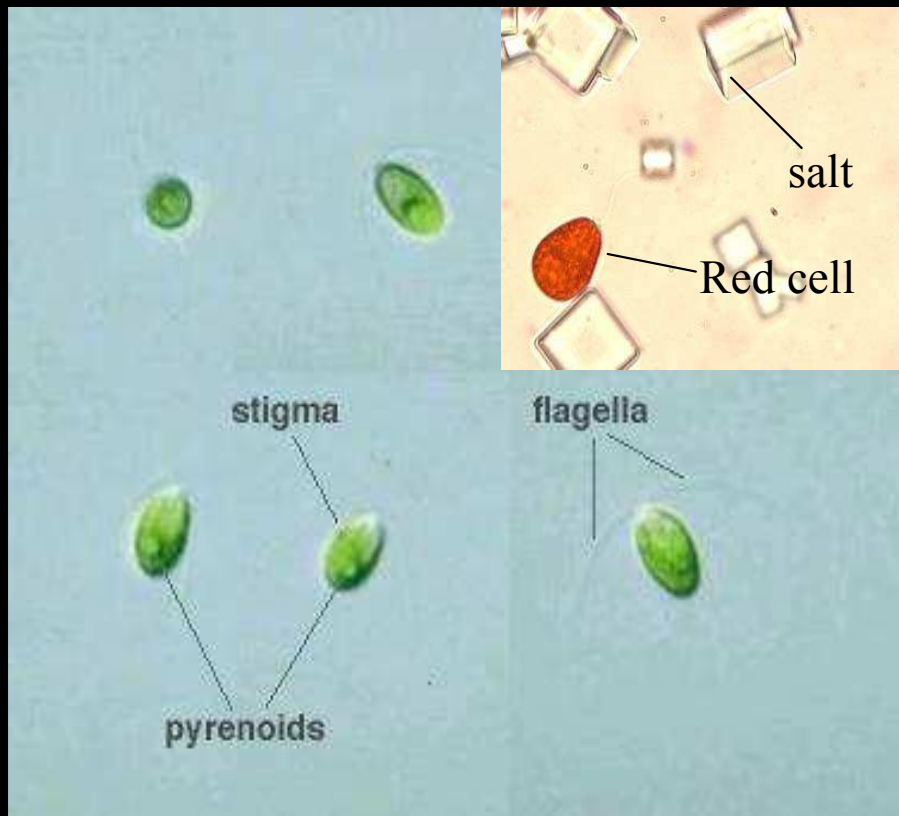

Radiáciou
poškodené formy

„Moderné“ využitie riasy *Dunaliella salina*

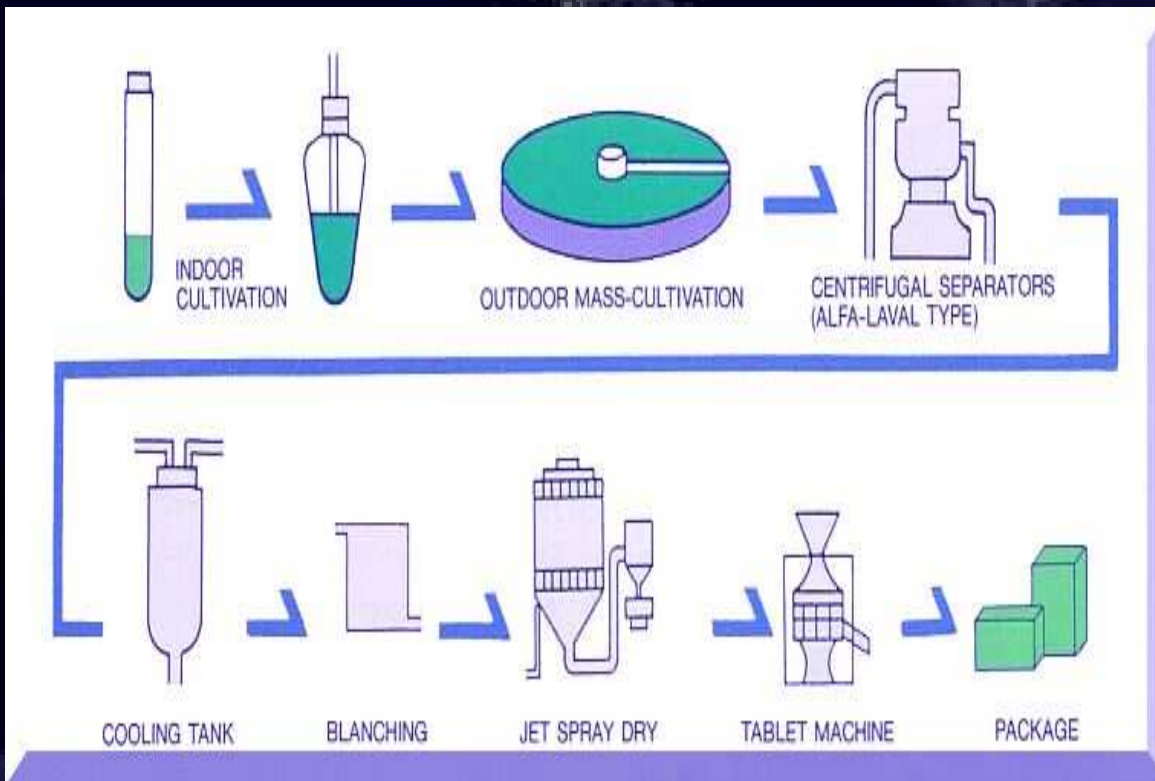
⇒ Karotenoidy

⇒ UV-ochranné faktory

⇒ Farbívá v
potravínárstve, kozmetike

„Moderné“ využitie riasy *Chlorella* spp.

⇒ Proteíny

⇒ Karotenoidy

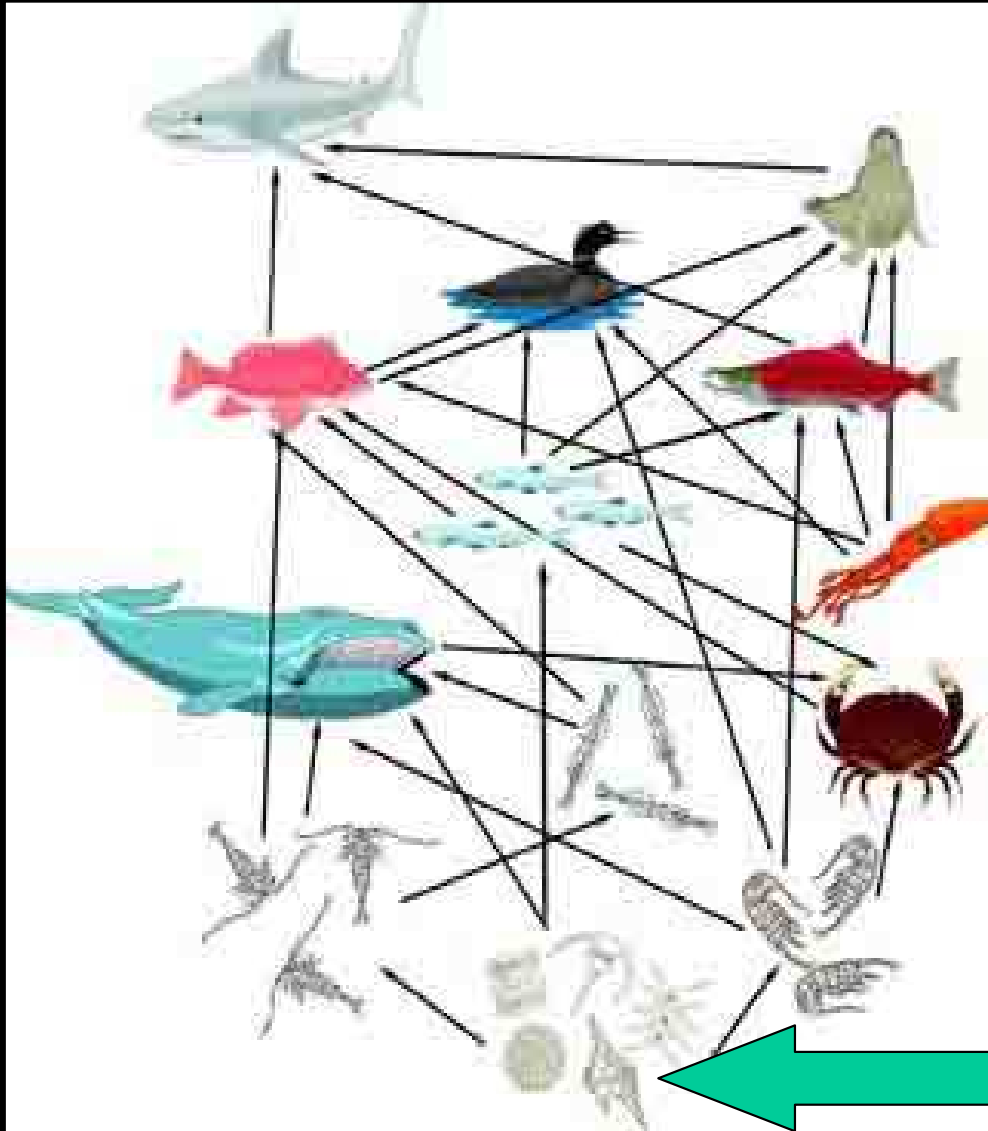
⇒ Posilnenie imunity

⇒ Liečenie ekzémov

⇒ Liečenie malígnych tumorov

Aké majú postavenie v ekosystémoch, alebo systémoch?

PRIMÁRNE PRODUCENTY
(PRÍZEMIE POTRAVOVEJ
PYRAMÍDY)

Nezávislé od iných
organizmov!

Na nich sú závislé mnohé
organizmy „fykofágy“ 😊, celé
ekosystémy (napr. koralové
útesy)

Sinice a riasy

Prečo sú plameniaky ružové?

LEBO SINICE!

Pigment astaxantin

Spirulina platensis

UTEX # 1926
Spirulina platensis

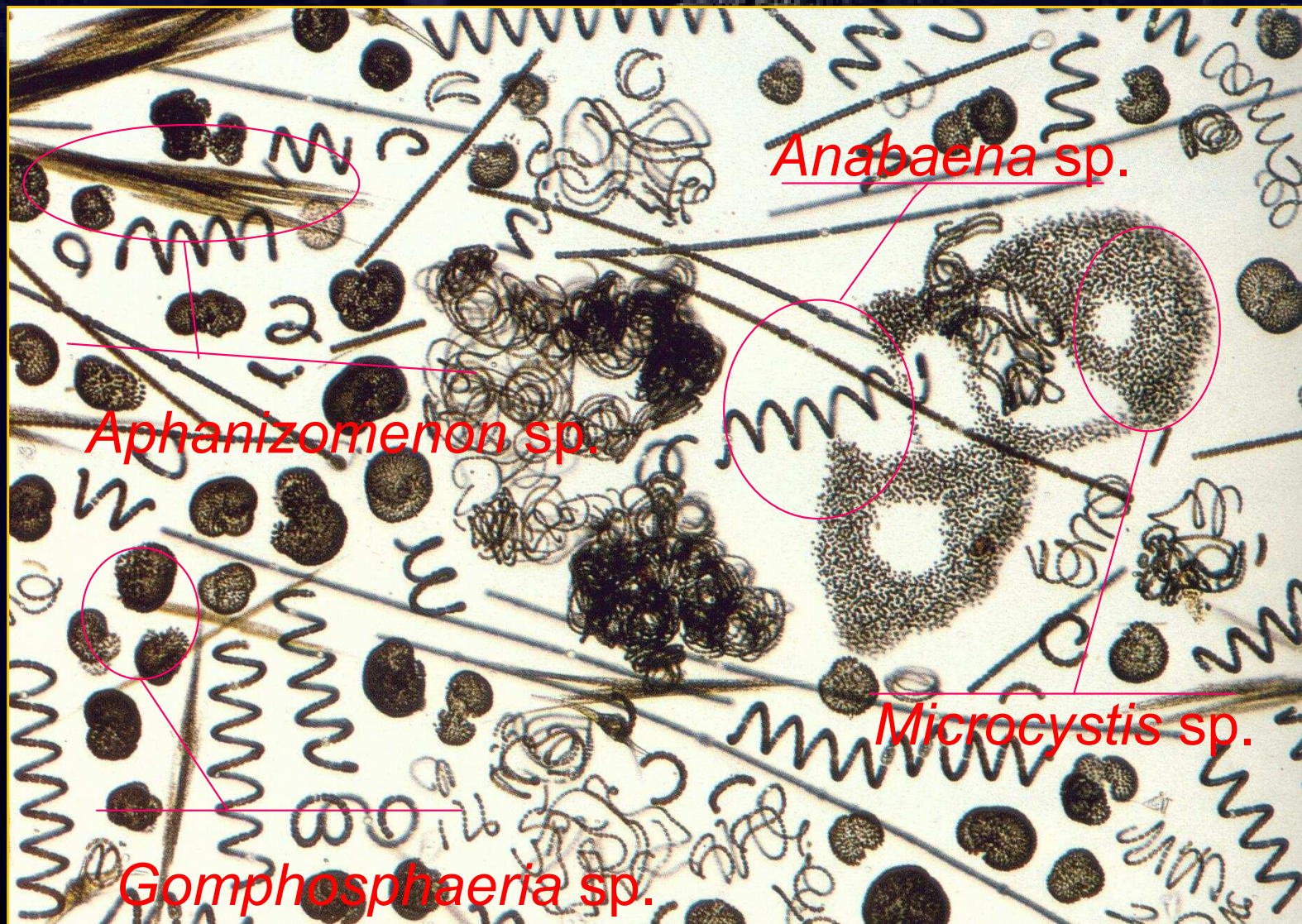
Kráska siníc a rias... alebo ako sú vo svojej plnej paráde

CYANOPHYTA

Vodný kvet v mikroskope

Anabaena sp.

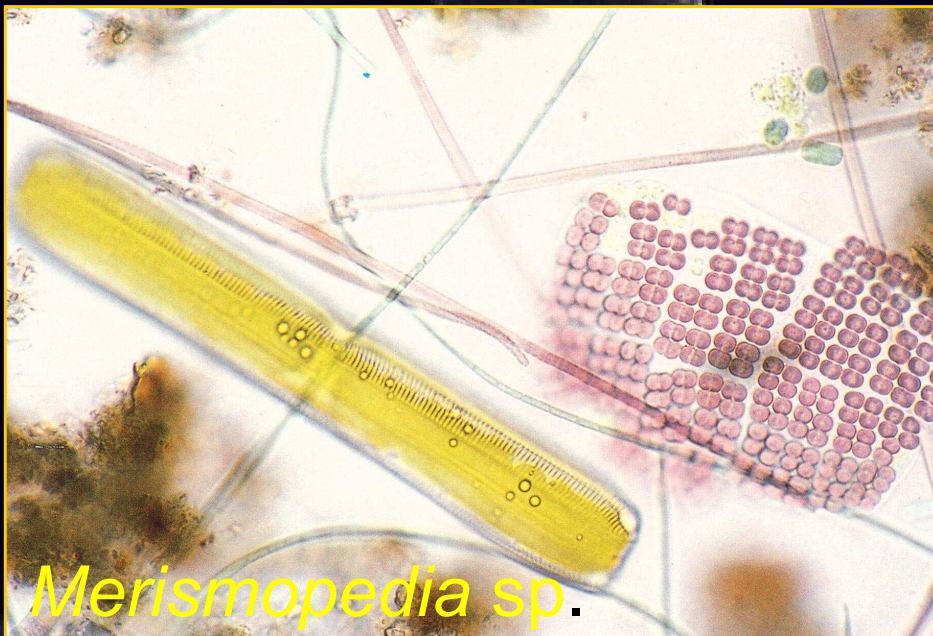
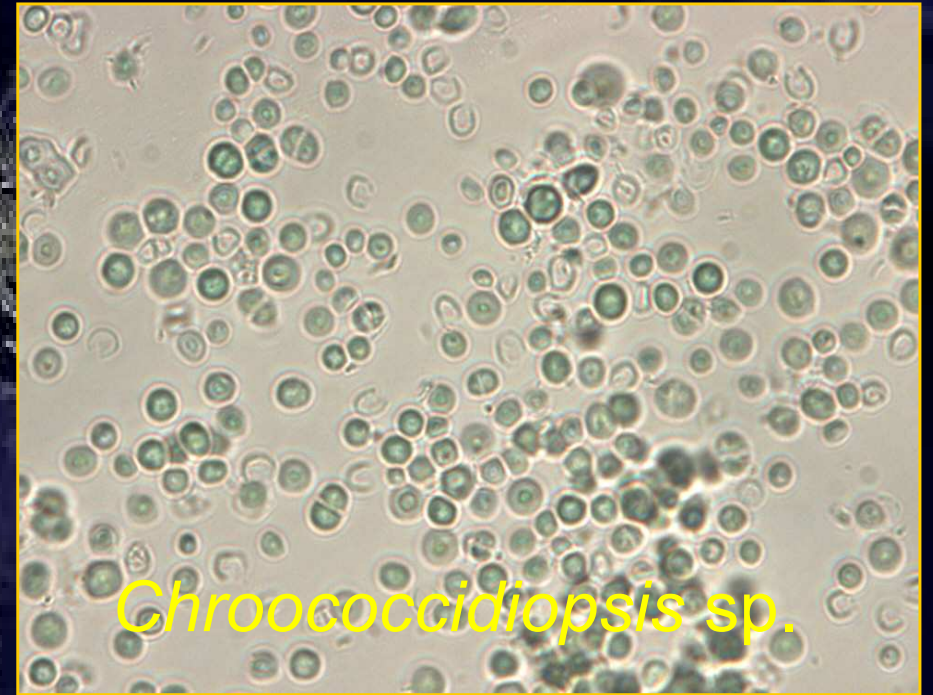
Aphanizomenon sp.

Microcystis sp.

Gomphosphaeria sp.

CYANOPHYTA

RHODOPHYTA

DINOPHYTA

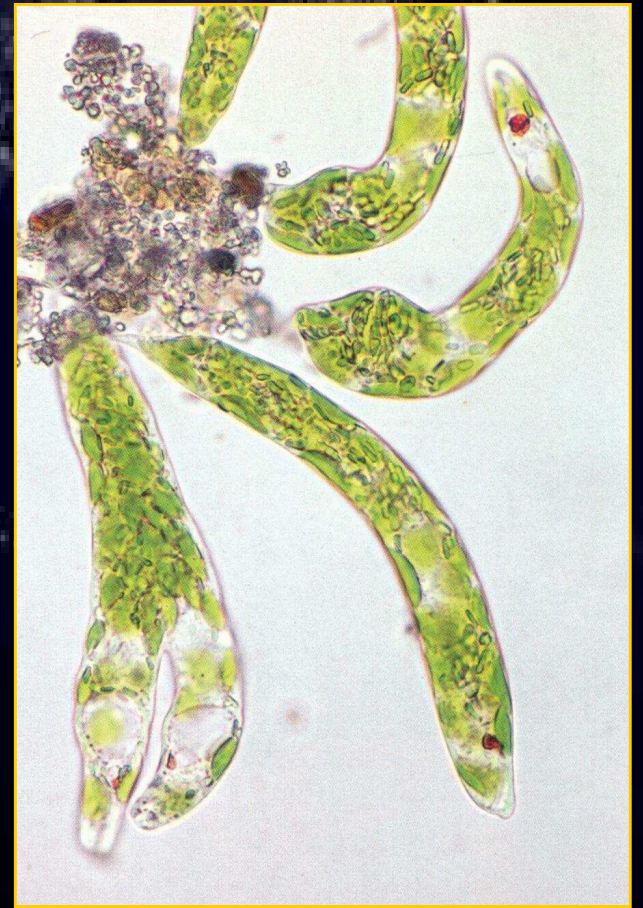
Ceratium sp.

CRYPTOPHYTA

Cryptomonas sp.

EUGLENOPHYTA

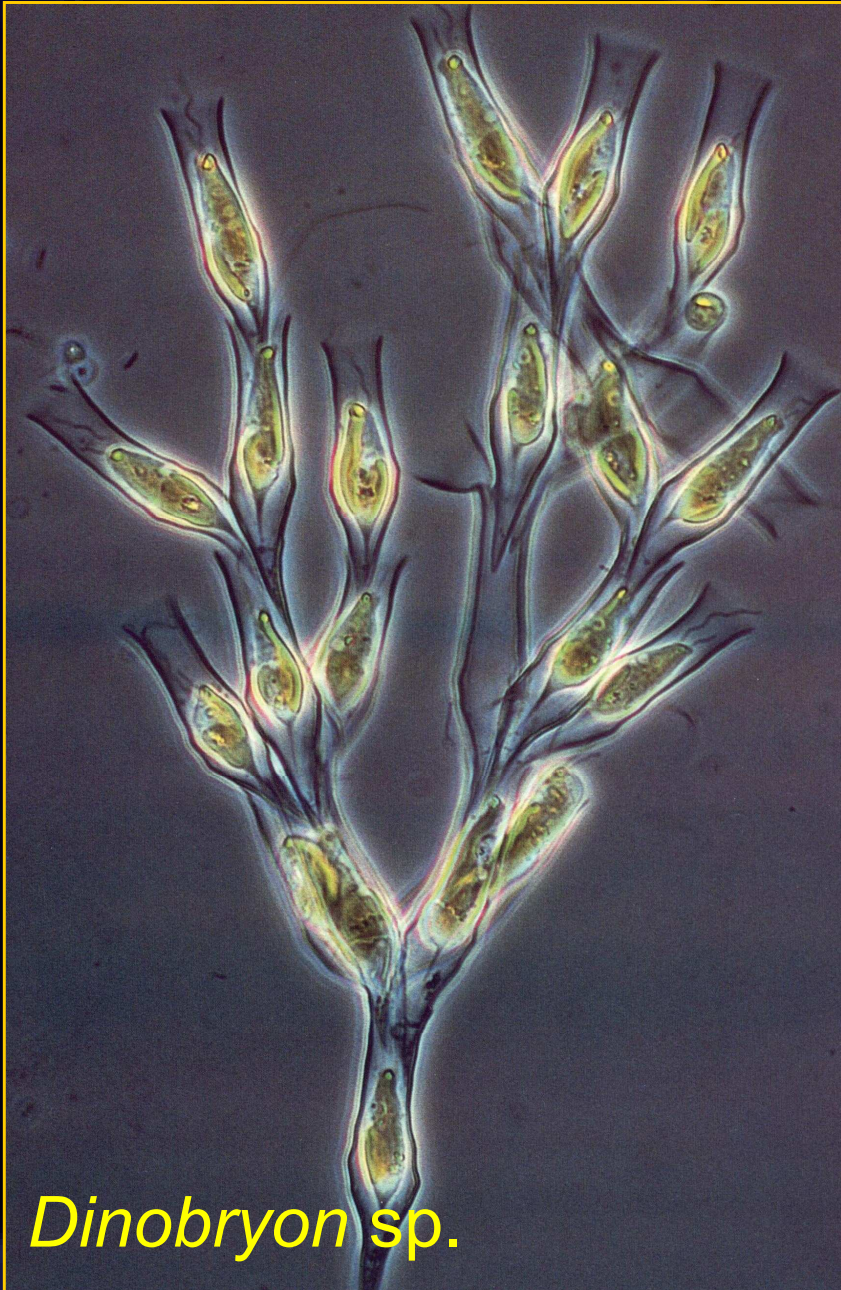

Euglena sp.

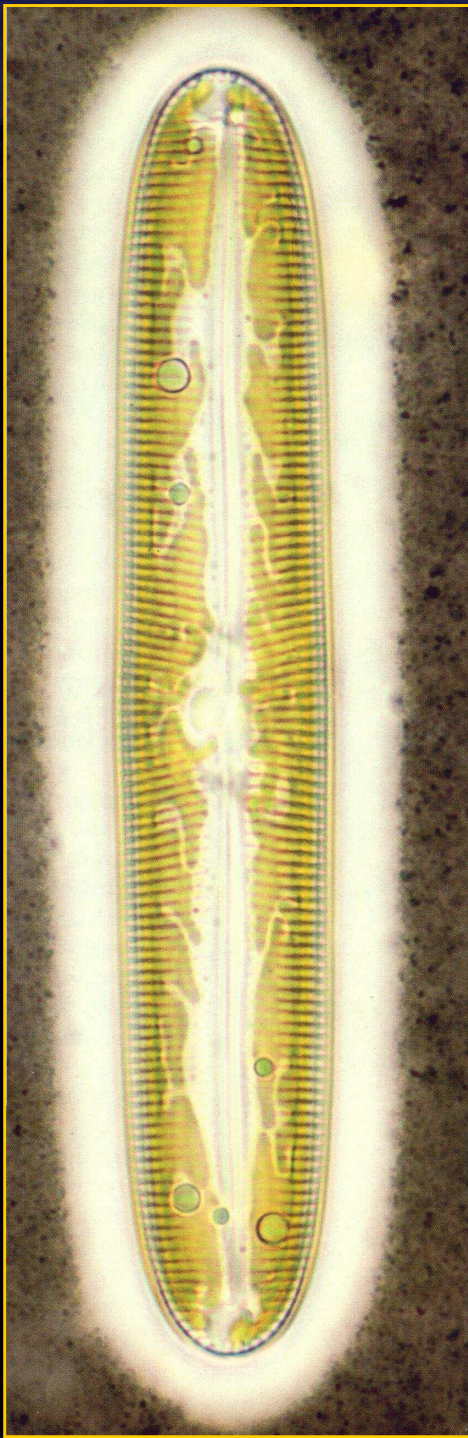
HETEROKONTOPHYTA

Chrysophyceae

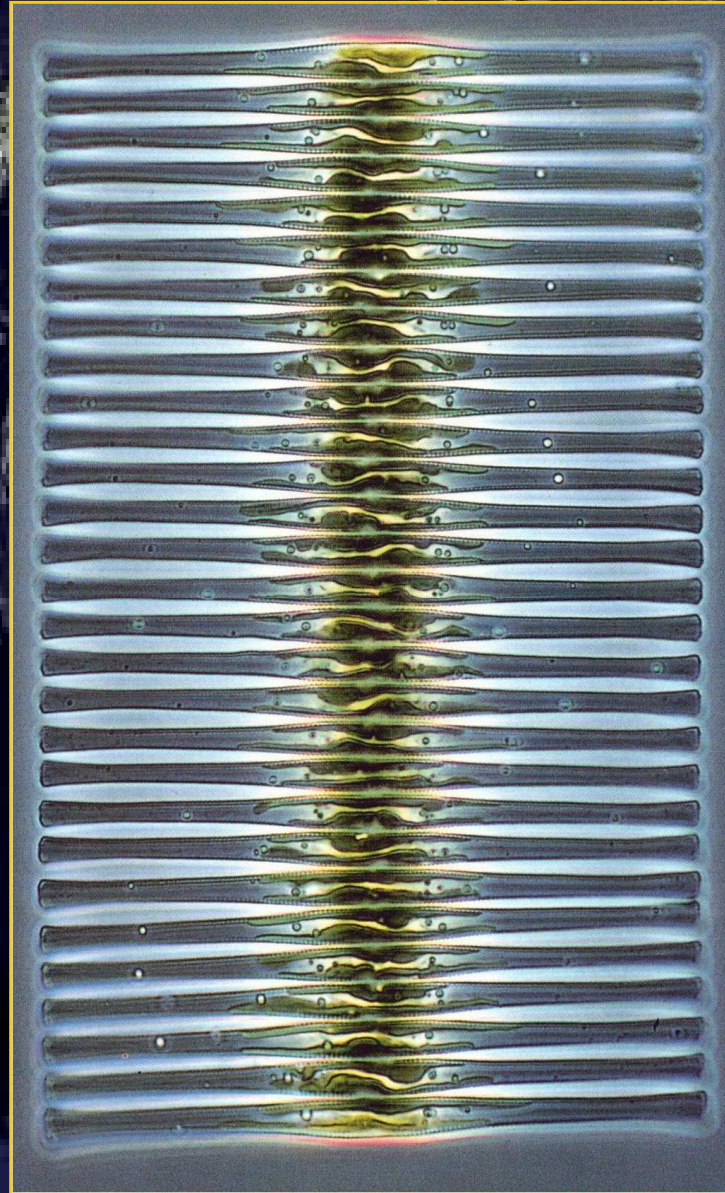

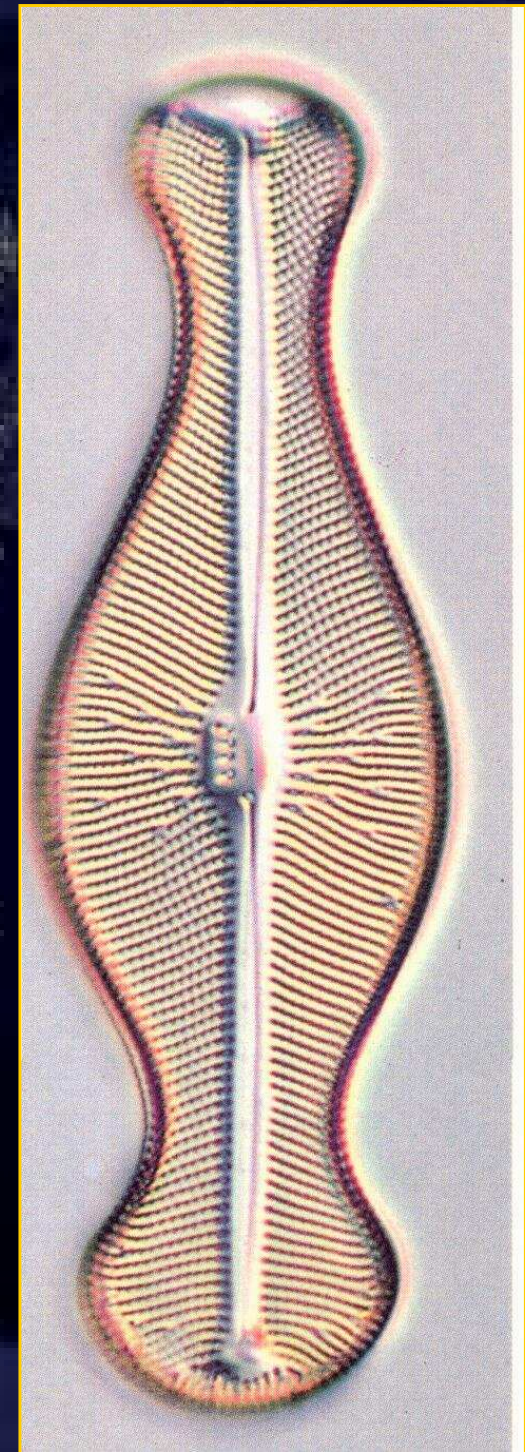
Bacillariophyceae

Pinnularia sp.

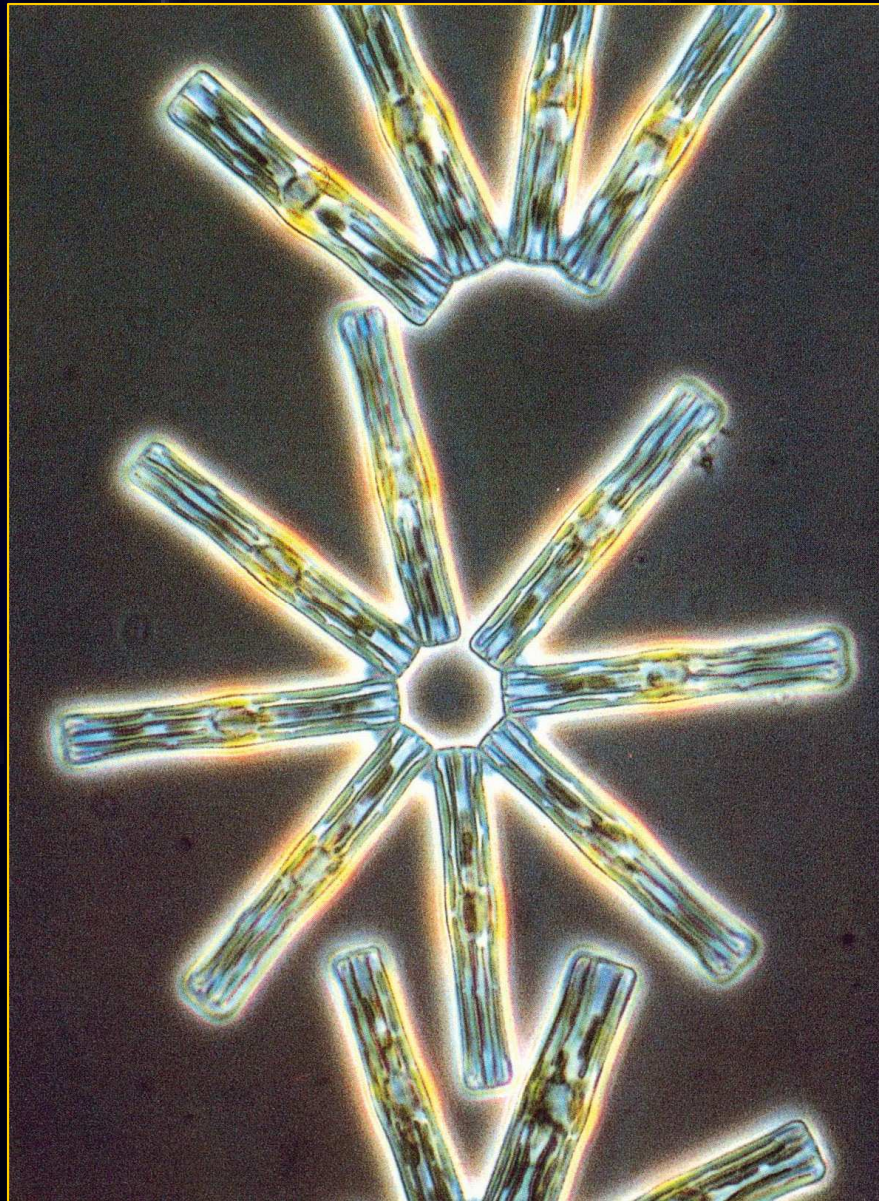
Fragilaria sp.

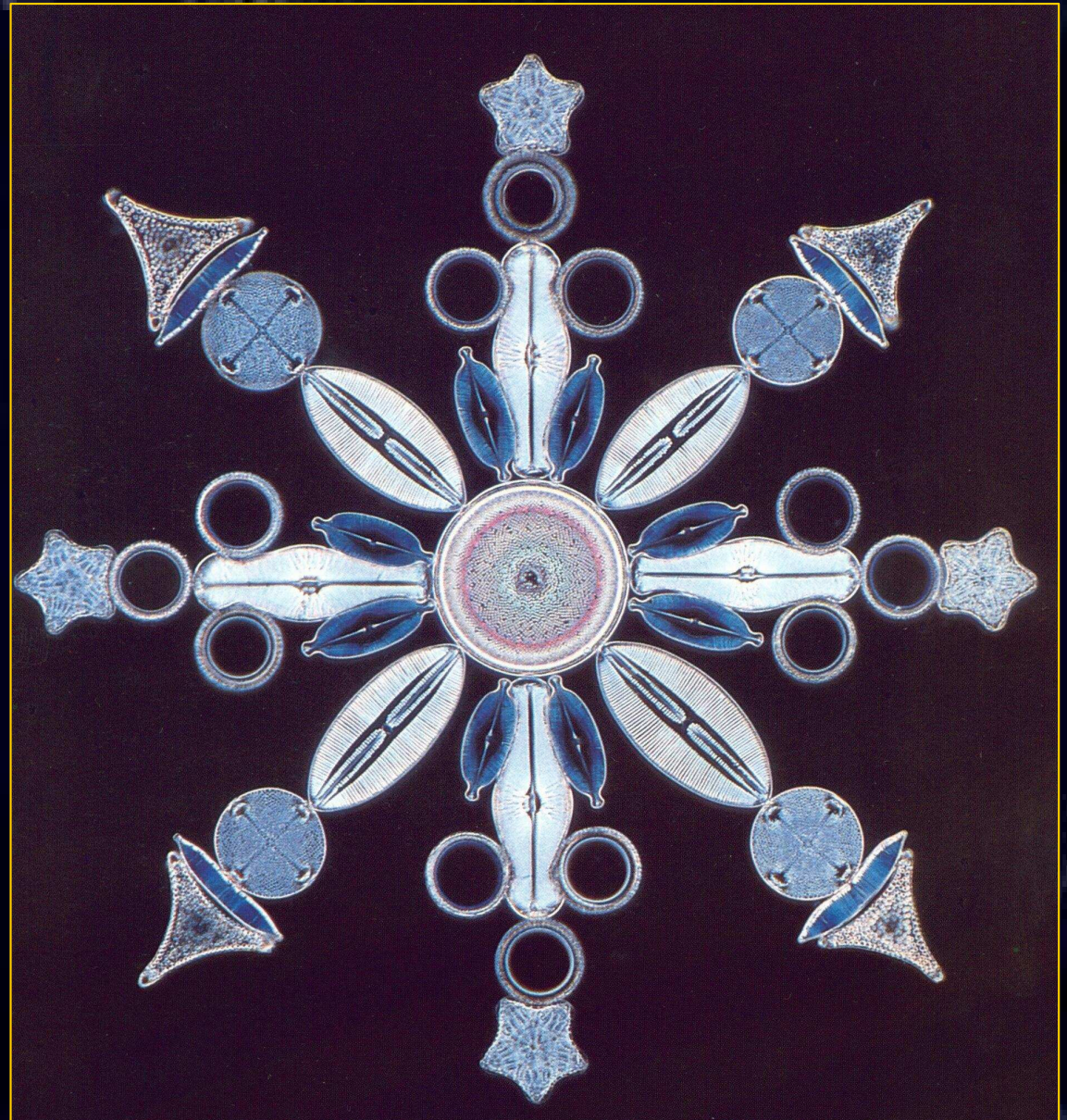
Didymosphaeria sp.

Bacillariophyceae

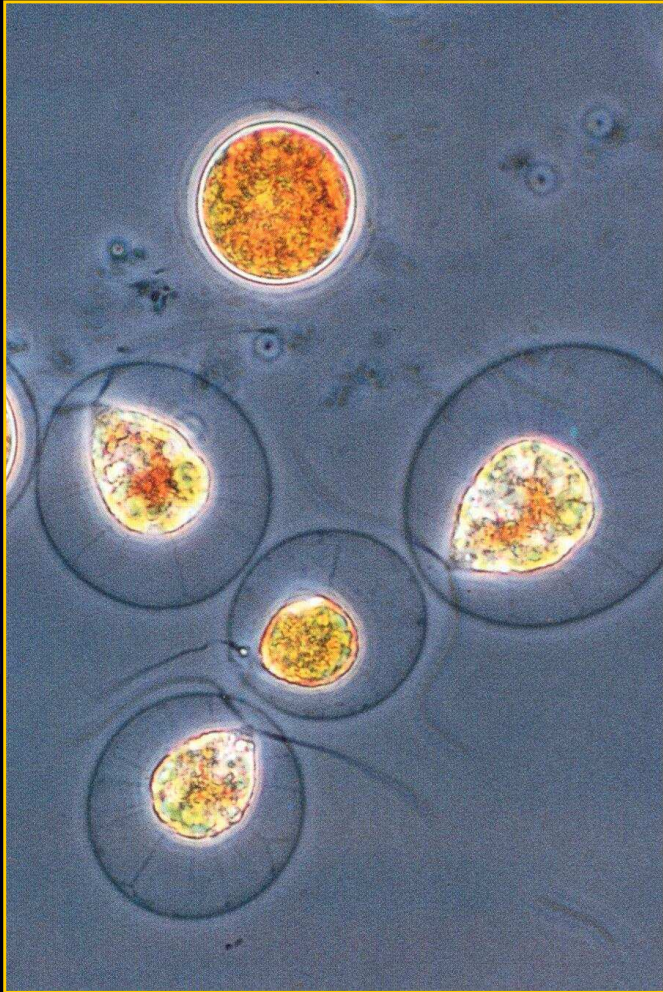
Asterionella sp.

Mikrodielo z fosílnych rozsievok

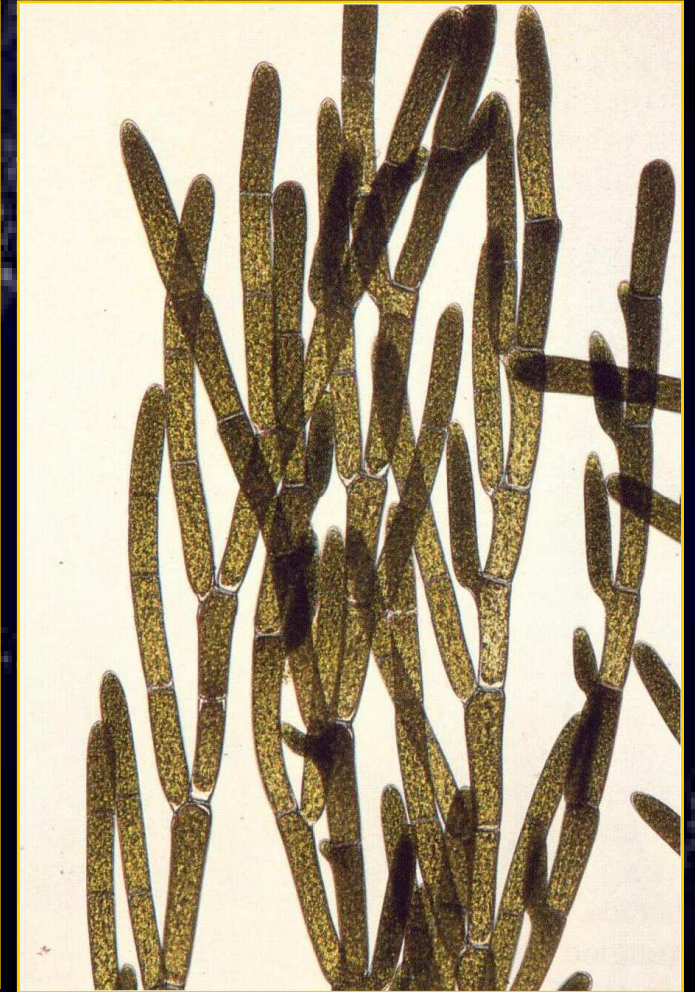
CHLOROPHYTA

Haematococcus sp.

Micrasterias sp.

Cladophora sp.

POZOR!!!

NEBEZPEČNÉ SINICE A RIASY...

- Planktón – biocenózy voľnej vody
- Vodný kvet
- Fykológia a ekotoxikológia
- Toxíny siníc a rias (evidencia od roku 1978)
- Eutrofizácia (Dusík, Fosfor...)
- Ohrozenie celého ekosystému (intoxikácia iných organizmov)
- Fosfor – limitujúci faktor
- Ako obmedziť rozvoj toxických siníc a rias?
- Treba začať od seba, v domácnosti $\Rightarrow$ pranie bez fosfátov!

Ohrozenie nielen v pobrežných vodách oceánov...

Kvôli medzinárodnému obchodu s morskými produktami je človek vystavovaný toxínami siníc a rias konzumáciou intoxikovaných morských živočíchov....

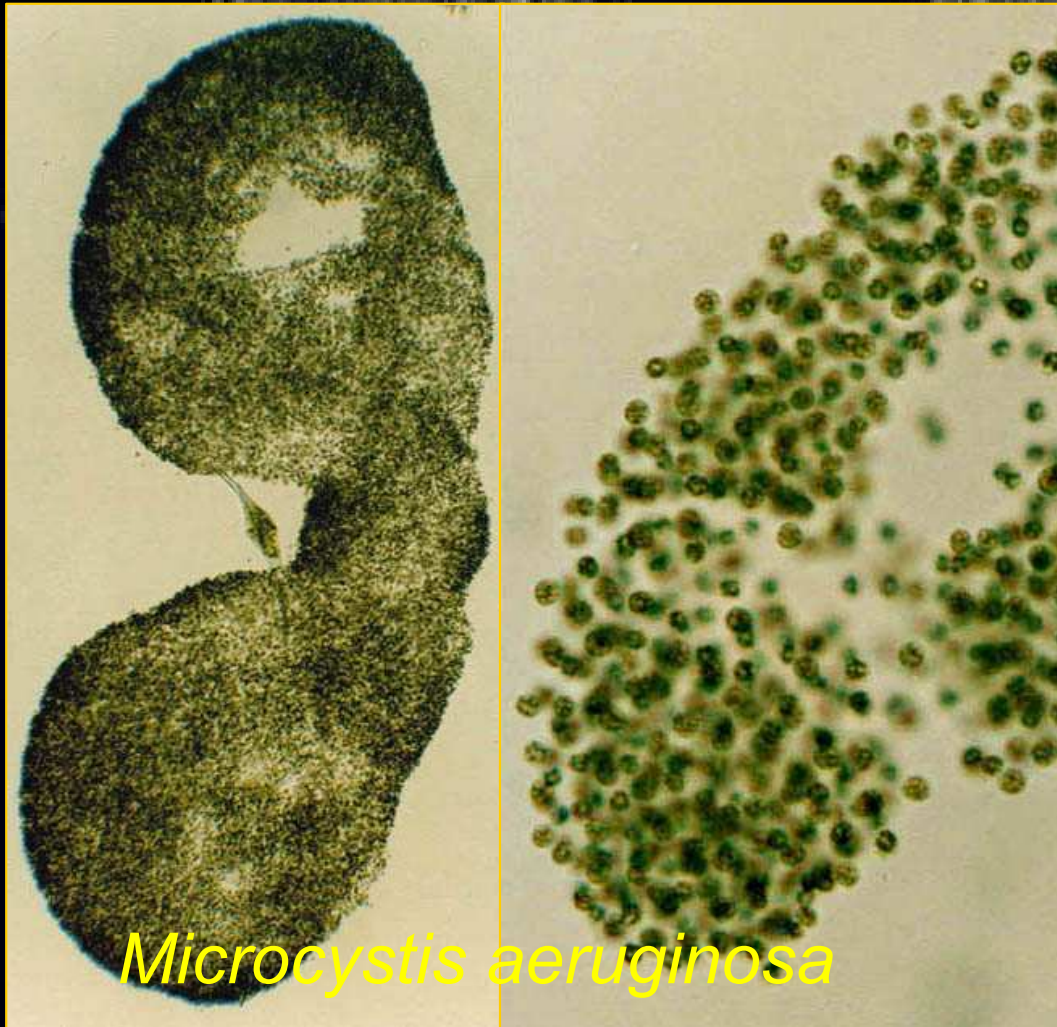
Symptómy sú rôzne, rozlišujeme 5 typov otráv:

- ⇒ASP otravy – gastroenteritída, dýchacie ťažkosti, až kóma!
- ⇒CFP otravy – poruchy termoregulácie, kardiovaskulárne poruchy
- ⇒DSP otravy – gastroenteritída, dávenie
- ⇒NSP otravy – nervové poškodenia dokonca vodným aerosolom!!!
- ⇒PSP otravy – neurologické prejavy až zástava dýchania

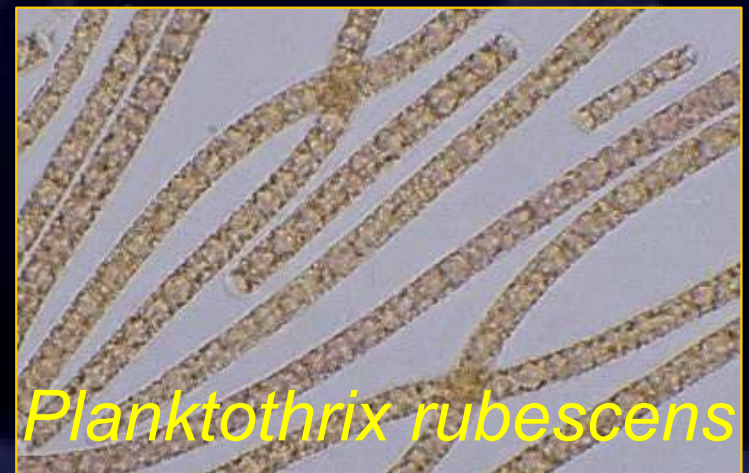

Nebezpečné sinice! alebo biologické zbrane...

Toxín: mikrocystín

Toxín: nodularín

Najnebezpečnejšie riasy!

Saxitoxín

Brevetoxín – paralýza!!!

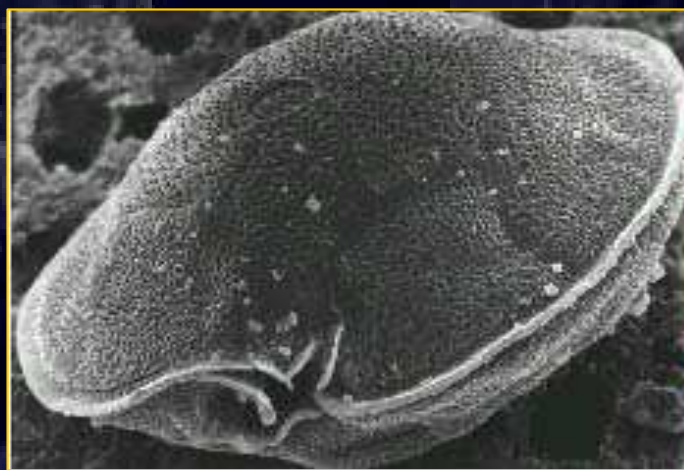
Červené prílivy... (red tides)

Ďalšie nebezpečné riasy...

Toxín: kyselina domoiková a kys. okadaiková

**Ale predsa existujú
organizmy, čo tieto toxické
sinice a riasy obl'ubujú...**

Ciliophora sp.

Požiera vlákna siníc ako špagety

Internetové odkazy, infošky

<http://www.sinice.cz>

<http://www.spirulinasource.com/movies.html>

<http://www.sinicearasy.cz>

http://www.who.int/water_sanitation_health/resourcesquality/toxiccyanbact/

<http://www.thallobionta.szm.sk/algae/algae.htm>

<http://www.cyanobacteria.com>

<http://unio.igb-berlin.de/abt3/mitarbeiter/hepperle/phycology/algae.html>

http://www.biol.uni.lodz.pl/~kes/wersja_ang/phytoplankton.html

<http://www.murraybluegreenalgae.com/images.html>

<http://www-cyanosite.bio.purdue.edu/images/images.html>

<http://www.biologie.uni-rostock.de/oekologie/isiA.html>

<http://www.ucmp.berkeley.edu/bacteria/cyanointro.html>

ĎAKUJEM ZA POZORNOST!

